

дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 303-310.

²³ Погоральський Я. Пам'ятки доби Київської Русі у дослідженнях археологів Львівського університету / Я. Погоральський // Археологічні дослідження Львівського університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип.8. – С. 133-150.

²⁴ Пелещин М. Археологічні дослідження Львівського університету у 80-х – першій половині 90-х рр. ХХ ст. / М. Пелещин // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1997. – Вип.32. – С. 8-22.

²⁵ Там само. – С. 8.

²⁶ Там само. – С. 8.

²⁷ Онищук Я. Археологічні дослідження Львівського університету у межиріччі Західного Бугу та Ікви / Я. Онищук // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2006. – Вип. 9. – С. 147-156; Онищук Я. З історії дослідження пам'яток височинної культури в межиріччі Західного Бугу та Ікви / Я. Онищук // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 283-293.

²⁸ Онищук Я. З історії дослідження пам'яток височинної культури в межиріччі Західного Бугу та Ікви / Я. Онищук // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2005. – Вип. 8. – С. 290.

²⁹ Пивоваров С. В. Розвиток археологічної науки в Чернівецькому університеті (друга половина ХІХ ст. – 2004 р.) / С. В. Пивоваров // «Vita Antiqua». – Київ, 2009. – №7-8. – С. 34-37; Мисько Ю. Борис Тимошук і розвиток археологічних досліджень у Чернівецькому університеті в контексті вивчення питань слов'яно-руської духовної культури / Ю. Мисько // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2007. – Вип.11. – С. 402-406; Михайлина Л. П. Життєвий та творчий шлях видатного українського археолога Бориса Онисимовича Тимощука / Л. П. Михайлина, С. В. Пивоваров, О. В. Шманько / Тимошук Б. О. Найкраща моя знахідка. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – С. 6-28; Возний І. Історія досліджень та етапи формування давньоруських міст Х-ХІІІ ст. у межиріччі Верхнього Сірету та Середнього Дністра / І. Возний // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2005. – Вип.9. – С. 297-323.

³⁰ Мисько Ю. Борис Тимошук і розвиток археологічних досліджень у Чернівецькому університеті в контексті вивчення питань слов'яно-руської духовної культури / Ю. Мисько // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2007. – Вип.11. – С. 402-406.

³¹ Там само. – С. 403.

³² Там само. – С. 404.

³³ Винокур І. С. Археолог і краєзнавець Б. О. Тимошук / І. С. Винокур // Краєзнавство. – 2003. – №1-4. – С. 192.

³⁴ Филипчук М. Про стан і перспективи формування археологічних джерел ранньосередньовічної пори в українському Прикарпатті // Вісник Інституту археології. – 2007. – Вип.2. – С. 3-16.

³⁵ Там само. – С. 4.

³⁶ Ленартович О. Культура лінійно-стрічкової кераміки на території України: історія дослідження / О. Ленартович // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2009. – Вип. 12. – С. 226-261.

³⁷ Там само. – С. 228.

³⁸ Там само. – С. 232.

Татьяна Гуменюк
(Ивано-Франковск)

**АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА
В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УССР
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ 40-х – 80-е гг. ХХ века:
ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

В статье проанализировано состояние изучения современными отечественными научными работниками истории развития археологической науки в западных областях УССР во второй половине 40-х – 80-е гг ХХ века.

Ключевые слова: западные области УССР, археология, археологические исследования, историография.

Tetjana Gumenjuk
(Ivano-Frankivsk)

**ARCHEOLOGICAL SCIENCE IN WESTERN
AREAS OF THE USSR IN SECOND PART
OF THE 40s – 80s of 20th CENTURY:
HISTORIOGRAPHIC ASPECT**

The article analyses the scientific achievements of modern Ukrainian scientists in the sphere of history of development of archeological science in western areas of the USSR during the second half of XX century.

Key words: western areas of the USSR, archeology, archeological research, historiography.

УДК: 94 (477) „19/20”

Дмитро Танащук
(Чернівці)

**ПУБЛІКАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ МУЗЕЙНИХ
ЗБІРОК ТА ПРИВАТНИХ КОЛЕКЦІЙ
ЛЬВОВА У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ
ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

У статті йде мова про дослідження та публікацію у ХІХ – ХХ ст. матеріалів зібраних державних, навчальних, громадських музеїв та приватних збірок і введення їх у науковий обіг.

Ключові слова: музейні збірки, приватні колекції, музеї і суспільство, зоологічний музей, природничі колекція, етнографічна колекція, музейний експонат, джерельна база.

Нагромадження у колекціях музеїв та приватних збірках великої кількості експонатів сягнуло на початок ХХ ст. декількох мільйонів і поставило на порядок денний питання їх упорядкування, опису, систематизації та вивчення. Наслідком цього, якісно нового етапу у розвитку музейного будівництва, був полегшений доступ до музейних збірок. Описані колекції піддавалися систематизації та узагальненню і втягувалися у науковий обіг. З'явилася ще одна широка джерельна база для різних наукових дисциплін, яка зразу ж була належно оцінена дослідниками. Видається ціла низка праць та каталогів, в основі яких лежать музейні колекції. Цей процес охопив насамперед

колекції при наукових, навчальних закладах та наукових товариствах. Приватні музеї теж проводили таку роботу, але у цьому разі багато залежало від особи власника.

Найстарішими серед згаданих колекцій були зібрання Львівського університету. Наприкінці ХVІІІ ст. Балтазаром Гакетом був заснований Природничий музей при медичному факультеті Львівського університету. У його колекціях нагромаджувалися проби ґрунтів, мінерали, скам'янілості тощо. Б. Гакет вивчає їх, нумерує, описує і розміщує у кабінеті природничої історії. Ці збірки були використані ним при написанні чотиритомної праці „Newische physikalisch politische Reisen in den Jahren 1788-1795 durch nördlichen Karpathen”¹. 1880 р. у Львівському університеті для потреб викладання філології, археології та історичної географії засновано археологічний кабінет. Його колекції були опубліковані на сторінках часопису „Muzeum”². Цікаву колекцію зібрано у кабінеті мінерології та геології, який мав велику кількість силікатів, палеонтологічних решток, серед них велика колекція викопних риб та рослин, зібраних на території сучасних Львівської, Тернопільської та Ів.-Франківської областей. Останні були ідентифіковані та описані в роботі К. Штернберга „Verzuch einer geogr. Botan. Darstellung der Flora der Ferwelt”³. На основі величезних колекцій, зібраних в Сибіру, на Байкалі і Амурі, Камчатці, були написані і опубліковані 43 роботи професора Бенедикта Дибовського, який з 1884 р. очолював кафедру зоології Львівського університету. Зібрані колекції були наслідком його науково-дослідницької діяльності у вищезгаданому регіоні під час заслання за участь у польському повстанні 1863 р.⁴

Напередодні Першої світової війни у значний науковий заклад перетворюється музей Наукового товариства ім. Шевченка (далі – НТШ) у Львові. Колекції музею Товариства поповнюються завдяки старанням відомих українських діячів науки і культури – М. Грушевського, І. Франка, В. Гнатюка, І. Раковського, О. Назарієва, Ф. Вовка, різьбяра Василя Девдюка та ряду інших. Свої збірки передавало музею товариство „Просвіта”⁵. Починаючи з 1895 р. у щорічних звітах НТШ публікуються повідомлення про надходження предметів до музейних колекцій, часто з їх описом та характеристикою. 1913 р. видано „Тимчасовий каталог українського національного музею при НТШ у Львові. Відділи археології та етнографії”⁶. У ньому було дано аналіз та характеристику понад 5000 номерів археологічної збірки та понад 9000 одиниць збереження відділу етнографії. Значна частина цих колекцій стала основою для публікацій праць М. Грушевського, І. Франка, В. Шухевича, Ф. Вовка та інших дослідників з проблем історії та етнографії як Галичини, Буковини, так і всієї України. Науковий підхід до вивчення фондів музею, їх класифікації дав змогу виявити „білі плями” у комплектації збірок і розробити програму збиральницької роботи, до якої було залучена значна кількість агентів-збирачів⁷.

На початку ХХ ст. розгортається велика полеміка на сторінках тогочасної преси та наукових видань про необхідність створення саме українського національного музею. З цього приводу висловлюється цілий ряд науковців та діячів культури. Зазначені проблеми була присвячена, зокрема, стаття О. Назарієва „Музеї їх призначення в громадському і народнім житті”, яка з'явилася 1913 р.⁸ У ній автор, окрім окреслення загальних проблем музеєзнавства, вказує на велике значення музейних колекцій як бази для різних наукових дисциплін, у тому числі археології, історії, етнографії та необхідність в публікації фондів матеріалів.

Польське природниче товариство ім. Коперника, створене у Львові 1873 р. з відділами у Кракові та Станіславові, мету своєї діяльності вбачало у сприянні ознайомленню з розвитком природничих наук. Цим цілям мали сприяти наукові розвідки, публічні лекції, експедиції та музеї. Діяльність по цих напрямках висвітлювалась на сторінках щомісячника Товариства „Космос”⁹.

Велику роботу в публікації музейних колекцій проводив музей Любомирських, який був складовою частиною закладу Осолінських. Заклад видавав періодичні звіти про свою роботу та про надходження до бібліотеки і музею. Після створення музейної експозиції опубліковано опис музею по залах з переліком експонатів, їх короткою кількісною та якісною характеристикою. Музей Любомирських був відомий унікальною збіркою сфрагістичних пам'яток, у якій представлено майже всі їх види: матриці печаток, печатки, перстневі печатки, геми. Музей володів великою збіркою оригінальних печаток-відбитків, відокремлених від історичних документів, яка поступила від Г. Павліковського (близько 660 екземплярів). Велика збірка відливів печаток була придбана у відомого польського дослідника Ф. Пекосінського – всього 1240 екземплярів. Загалом колекція налічувала понад сім тисяч відливів з античних гем і камей та близько 1300 зліпків з печаток.¹⁰ 1873 р. ця збірка була упорядкована, описана і заінвентаризована. Тоді ж був підготовлений і друку перший каталог музею, у якому в повній мірі відображено сфрагістичні матеріали. Це видання використовується дослідниками сфрагістики і до сьогоднішнього дня.¹¹ За останні 30 р. ХІХ ст. Музей видав чотири каталоги¹².

Надзвичайно цікавим явищем у культурному і науковому житті краю був музей Дідушицьких. З перших днів свого існування він націлювався на наукову діяльність. Найпередовіша на той час система класифікації, система опису та каталогізації експонатів ставили музей в ряд не так культурних, як наукових закладів. Публікації наукових розвідок, експедицій, каталоги фондів та експозиції супроводжували діяльність музею протягом всього часу його існування. У переважній більшості природничі матеріали були описані у каталозі, в якому детально охарактеризовано відділи і розділи експозиції, а також самі експонати. Книга є

своєрідним путівником по музею і разом з тим – чудовим науковим описом. У кінці подано довідковий матеріал, алфавітний покажчик та каталог колекцій природничих матеріалів¹³. Це було чудове, багато ілюстроване видання з описом музейної експозиції. Розділи книги відповідають музейним розділам. Окремо подано природничі матеріали, геологічні зразки, палеонтологію, чудову збірку з орнітології, яка, власне, стала основою музею при його заснуванні, та етнографічну колекцію, чи не найповнішу на той час. В основі останньої – численні експонати, придбані самим власником та передані музею відомими дослідниками, зокрема В. Шухевичем. Каталог музею був долучений власником і до звернення про передачу музею для публічного вжитку¹⁴. Музей влаштував численні конкурси на кращі публікації з краєзнавства, у яких використовувались і матеріали з колекцій самого музею. У цьому ряду публікацій особливо виділяється „Опис географічно-статистичний Кам'янецького повіту”, написаний Л. Миколаєвичем і виданий у Львові 1894 р.¹⁵ Тісна співпраця музею з ученими, зокрема з В. Шухевичем, мала своїм наслідком значне поповнення колекцій музею етнографічними матеріалами, а також публікацію багатотомної праці В. Шухевича „Гуцульщина”, яка на довгі роки стала прикладом для наслідування багатьма дослідниками проблем етнології¹⁶. Праця багато ілюстрована фотографіями музейних експонатів. 1899 р. видано каталог „Гуцульського відділу” музею з передмовою В. Дідушицького і текстами та поясненнями В. Шухевича¹⁷. Для ілюстрації видання автори вибрали з колекцій музею типові зразки народного одягу та виробів народних майстрів. Подані в каталозі 37 ілюстрацій та докладні пояснення до них знайомили із способом життя гуцулів, їх заняттями, обрядово-звичаєвими особливостями, одягом, антропологічними типами населення. Музей В. Дідушицького був ініціатором і учасником багатьох виставок археологічного та етнографічного спрямування, де виставлялися експонати з фондів музею. Такі виставки теж були своєрідною публікацією колекцій, тим більше, що вони часто супроводжувались описами, анотаціями та публікаціями не тільки в каталогах виставок, але і в засобах масової інформації того часу. Серед них особливо виділяються Львівська етнографічна виставка 1885 р., Львівська і Тернопільська етнографічні виставки 1887 р. і загальновідома Коломийська виставка 1912 р.¹⁸ За оцінкою відомого музеєзнавця і дослідника І. Свенцицького, музей В. Дідушицького зробив природничій науці та краєзнавству дуже велику послугу, зібравши, описавши та опублікувавши, а тим самим зробивши доступними для широкого кола науковців і любителів велику кількість природничих та етнографічних матеріалів¹⁹. Вони були описані у працях таких відомих дослідників того часу, як К. Цігель, О. Абель, Ф. Унгер, Й. Поліг, В. Фрідберг, Я. Желізко, В. Рогаль, Я. Носкевич, Я. Байгер, В. Шафер та багатьох інших.

У плані видання етнографічних матеріалів цікавими є два випуски „Nafty wloscian na Rusi”, видані Львівським промисловим музеєм 1880 р.²⁰ Це дуже гарно ілюстроване видання було побудоване на матеріалах з колекцій промислового музею і своєю появою викликало позитивні відгуки громадськості та дослідників, як про збиральницьку роботу музею, так і про його фондові збереження.

У другій половині XIX – на початку XX ст. виходить цілий ряд публікацій, побудованих на матеріалах приватних колекцій. Багато матеріалів з приватних колекцій були опубліковані самими колекціонерами, або дослідниками, які з ними працювали. Так, Владислав Лозинський, який видав книгу про львівських золотарів, використав у ній і матеріали власної колекції²¹. У свій час Михайло Павлик упорядкував величезну бібліотеку та колекцію відомого польського письменника Ігнатія Крашевського. Для цього він витратив рік. Результатом роботи став виданий 1888 р. каталог на 649 сторінках²². Предмети невеликої збірки з Крехівського монастиря оо. Василян були описані М. Орловичем²³. Ним же описана приватна колекція Антона Коцібродського²⁴. Окрема праця з аналізом стану приватних колекцій у середовищі львівських шанувальників старовини та мистецтва з'явилася у 1919 р. під авторством Е. Бик. У ній проаналізовано, зокрема, колекції етнографічного характеру, нумізматики та мистецькі²⁵. У такому ж плані написана стаття Б. Януша, вміщена у 16 числі часопису „Ziemia” за 1912 р. під назвою „Колекція Станіслава Заревича у Львові”²⁶. Серед раритетів картинної галереї Заревичів була робота Франца Лямпі „Головка дитини”, втрачена у роки Другої світової війни²⁷. Приватна колекція Максиміліана Гольдштейна, а точніше музей, була описана самим власником у журналі „Wiadomosci numizmatychno-archeologiczne”²⁸.

У середині 90-х років XIX ст. великого розголосу набула справа про продаж нумізматики колекції єпископа Ступницького вартістю у 25 тисяч золотих ринських фірмою братів Егерів у Відні. Завдяки цьому ажіотажу нинішні дослідники мають змогу дізнатися про склад колекції, у якій були зразки золотих та срібних монет з часів „польської корони”, цебто польські, литовські та руські, у тому числі і унікальні загальною кількістю 3 тисячі екземплярів.²⁹ Завдяки книзі Я. Піотровського „Львів і його околиці” дізнаємось про склад колекцій картин, меблів, зброї, нумізматики, фарфору, годинників та великої збірки гравюр (близько 9350 штук) у музеї Баворовських зі Львова³⁰.

У 1888 р. побачив світ каталог церковнослов'янських рукописів і стародруків кириличного письма музею Ставропігійського братства у Львові, складений відомим колекціонером А. С. Петрушевичем. Колекція цікава не кількісними, а якісними характеристиками. Серед рукописів – пам'ятки XIV-XVIII ст., а також стародруки з Венеції 1537 р. „Октоїх”, „Псалтир” 1525 р., видрукувані у Вільно, та інші видання з Венеції, Заблудова, Довгопілля

та Києва³¹. Пам'ятки з музею Ставропігійського інституту знайшли своє відображення на сторінках „Временника інститута ставропігійського с місяцесловом”, який періодично виходив у другій половині XIX ст. Пам'ятки музею досліджували Я. Головацький, А. С. Петрушевич, професор Голубев. Наслідком була низка публікацій³². Найбільш повним описом музею Ставропігійського інституту була праця І. С. Свенцицького „Опись музея Ставропігійського інститута”, де було подано докладну характеристику фондових збережень цього унікального закладу. Основна увага приділена рукописним книгам та стародрукам, унікальним з точки зору не тільки краєзнавства, а й з точки зору світової культури³³.

Публікації колекцій громадських та приватних збірок у другій половині XIX – на поч. XX ст. мали велике значення для розвитку науки і культури. Вводився у науковий обіг великий пласт джерельних матеріалів, який охоплював природничі і суспільні дисципліни. З цими матеріалами знайомилися широкі кола громадськості, з ними працювали дослідники. З другого боку, публікація цих колекцій дала змогу оцінити набути музейництва, провести своєрідну інвентаризацію і поставити на порядок денний вимоги для подальшої комплектації таких збірок. Тогочасні публікації мають велике значення для сучасного дослідника, адже у вирі бурхливих подій XX ст. загинули сотні тисяч пам'яток минулого, і сучасний дослідник може використати для своїх наукових розвідок тільки ті матеріали, які знайшли відображення на сторінках видань минулого століття.

¹ Szematyzm krolestwa Galicyi I Lodomeryi z wielkim księstwem Krakowskim. Na rok 1912. – Lwow, 1912. – S. 109-110.

² Там само. – S. 321.

³ Там само. – S. 318.

⁴ Лазаренко Е. К. Триста лет Львовского университета / Е. К. Лазаренко. – Львів: Видання Львівського університету, 1961. – С. 250-258.

⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 1, НТШ. – Спр. 603/4. – Арк. 87.

⁶ Тимчасовий каталог українського національного музею при НТШ у Львові. Відділи археології та етнографії. – Львів, 1913. – 48 с.

⁷ ЦДІАЛ. – Ф. 1, НТШ. – Спр. 603/4, – Папка 1. – Арк. 51-52.

⁸ ЦДІАЛ. – Ф. 77, О. Назаріва. – Спр. 603/19. – Арк. 6-24.

⁹ Szematyzm krolestwa Galicyi I Lodomeryi z wielkim księstwem Krakowskim. Na rok 1912. – Lwow, 1912. – S. 1027.

¹⁰ Гавриленко В. О. Українська сфрагістика / В. О. Гавриленко. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 58.

¹¹ Там само. – С. 56.

¹² Katalog broni w Muzeum imienia Lubomirskich. – Lwow, 1876. – 78+IV s. Katalog broni w Muzeum imienia Lubomirskich. – Lwow, 1877. – IV+158 s. Keterzynski Wojcich. Zakład narodowy imienia Ossolinskich. – Lwow, 1894. – 87 s. Muzeum im. Lubomirskich. – Lwow, 1904. – 28 s.

¹³ Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. – Lwow, 1880. – 284 s.

¹⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 46, Галицьке намісництво. – Спр.

4226. – Арк. 1.

¹⁵ Миколаєвич Л. Опис географічно-статистичний Кам'янецького повіту / Л. Миколаєвич. – Львів, 1894. – 28 с.

¹⁶ Szuchiewicz Włodzimierz. Huculszczyzna. Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie / Włodzimierz Szuchiewicz, Krakow. – Т. 1. – 1902; Т. 2. – 1902; Т. 3. – 1904.

¹⁷ Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. – Lwow, 1899. – 98 s.

¹⁸ Неділя. – 1911. – №11-12. Див також Лукіянович Д. Вистава домашнього промислу в Коломиї / Д. Лукіянович. // Неділя. – 1912. – № 37-42.

¹⁹ Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г. А. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 75.

²⁰ Франко І. Огляд української літератури за 1880 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т. 26. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 106-108.

²¹ Szematyzm krolestwa Galicyi I Lodomeryi z wielkim księstwem Krakowskim. Na rok 1912. – Lwow, 1912. – S. 987.

²² Каталог книгозбору, рукописів, дипломів, штихів, мап, атласів, фотографій, як і личних дипломів, адресів і т. п. позісталих по бл. п. Йосифові Ігнатию Крашевським. – Львів, 1888. – 649 с.

²³ Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Galicji, Bukowinie, Slasku i Spiszu / M. Orłowicz. – Lwow, 1914. – 78 с.

²⁴ Там само.

²⁵ Бук Е. Z prywatnych zbiorow we Lwowie / Е. Бук. // Wiek Nowy. – 1919. – №4.

²⁶ Ziemia. – 1912. – №16.

²⁷ Бібліотека ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Фонд Барвінського, оп. 5841, арк. 1.

²⁸ Wiadomosci numizmatychno-archeologiczne. – 1913. – №10.

²⁹ Буковина. – 1896. – №95. – 1 (13) травня.

³⁰ Piotrowski J. Lemberg und Umgebung / J. Piotrowski. – Lemberg, 1906. – 238 s.

³¹ Труш І. Вистава українських артистів / І. Труш. // Артистичний вісник. – 1905. – Зошит 2-3.

³² Головацький Я. Библиографические находки во Львове / Я. Головацький. – С.-Птб., 1873. – 56 с. Див. також: Шараневич И. Отчет из археологическо-библиографической выставки и опись фотографически снятых предметов из той же выставки / И. Шараневич. – Львів, 1889. – 12 с.

³³ Свенцицкий И. С. Опись музея Ставропігійського інститута / И. С. Свенцицкий. – Львов: Ставропігійський інститут, 1908. – XII – 248 с.

*Дмитрий Танащук
(Черновцы)*

ПУБЛИКАЦИИ МАТЕРИАЛОВ МУЗЕЙНЫХ СОБРАНИЙ И ЧАСТНЫХ КОЛЛЕКЦИЙ ЛЬВОВА В НАУЧНЫХ ТРУДАХ XIX – НАЧАЛА XX вв.

В статье речь идет о исследованиях и публикации в XIX – нач. XX вв. материалов из собраний государственных, учебных, общественных музеев и частных собраний и введение их в научный оборот.

Ключевые слова: музейное собрание, частная коллекция, музей и общество, зоологический музей, естественная коллекция, этнографическая коллекция, музейный экспонат, источниковедческая база.

Dmitry Tanaschuk
(Chernivtsi)

PUBLICATION OF MATERIALS OF MUSEUM
AND PRIVATE COLLECTIONS OF LVIV IN
THE SCIENTIFIC WORKS OF THE
XIX – EARLY XX CENTURIES.

In the article the author talks about research and publication in the XIX – the beginning XX centuries materials from the collections of public, educational, public and private collections museum, and their introduction into scientific circulation.

Key words: museum collection, private collection, museum and society, zoological museum, natural collection, ethnographic collection, museum exhibit, source study base.

УДК: 94 (477.85):746.3

Василь Мустеця
(Чернівці)

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА ШУБРАНЕЦЬ
ЗАСТАВНІВСЬКОГО РАЙОНУ: ЛЕГЕНДИ,
ТЕОРІЇ, ПРИПУЩЕННЯ

У статті досліджується питання походження назви села Шубранець Заставнівського району Чернівецької області, робиться спроба співставити народні легенди про її походження та розвідки науковців, зібрати наявні пояснення можливого його походження та висунути власне припущення, у головних рисах окреслити ранню історію села.

Ключові слова: легенда, село, теорія, слов'яни, поселення, назва, версії, жебраки, шувар, Шебра, собраніє, річка.

Етимологія походження назв населених пунктів – перше, з чим має справу краєзнавець, намагаючись дослідити витоки того чи іншого села. Вона багато про що може сказати дослідникам, привідкриваючи вже при найпершому знайомстві своєрідну завісу над його ранньою історією, даючи передзвання про особливості шляху його утворення і розвитку.

Водночас назви низки населених пунктів краю залишаються остаточно не дослідженими. До таких належить і село Шубранець Заставнівського району Чернівецької області, при спробах пояснити назву якого дослідники стикаються з певними труднощами. Відтак, хоча науково визнана теорія походження назви села існує¹, проте вона, так би мовити, не прижилася – серед самих мешканців вона практично невідома, і остаточно не задовольняє дослідників минувшини краю.

Останнім часом з'являються нові дослідники, котрі претендують на трактування назв населених пунктів області, у т.ч. села Шубранець, враховуючи аналогії у стародавніх мовах, перш за все у санскриті та давньоперській². На даний час їх дослідження занадто поверхові, доказова база недостатня, їх

висновки доволі безапеляційні, претендують на всезагальність, намагаючись пояснити назви одразу цілої низки сіл краю, навіть тих, які на достатньо високому науковому рівні розтлумачені та не викликають дискусій чи заперечень.

У статті робиться спроба узагальнення наявних нині легенд та народних переказів, наукових теорій походження назви села, розглядаються сильні і слабкі сторони кожної, наводяться аналогії із подібними назвами населених пунктів сусідніх регіонів, робиться власна спроба розтлумачити його назву, співставляється із даними археології та інших наук.

Традиційно вважається, що назва села, вперше згадана у дарчій грамоті молдовського воєводи Іллі від 18 жовтня 1435 р.³ як „Собранець”, походить від слова „Собраніє”. Ця теорія походження назви вважається науковою та загальноприйнятою. Зокрема, ще у 1899 р. автори книги „Буковина. Загальне краєзнавство”, що була підготовлена офіцерами крайової жандармерії, про Шубранець вказують: „Назва цього села могла виникнути від руського слова собраніє = зібрання”⁴. Водночас про якого роду зібрання йдеться у назві, автори книги не пояснюють.

Один із варіантів пояснення взаємозв'язку слів „Зібрання” і „Собранець” автору публікації довелося чути від старожила села – народної майстрині Пентелюк Марти Іллівни. За її словами, назва села походить від слова „зібрання”, бо виникло село як місце, де збиралися різні прийшли люди. Відповідно, за такою логікою, село не має єдиного спільного родового кореня, а є групою розрізаних людей. Така версія проливає хоча б якесь світло на значення слова „собраніє” у його назві. Хоча тогочасні умови життя ставлять під сумнів можливість виникнення населеного пункту у такий вільний спосіб. У ті часи (імовірно, мова йде про ранньослов'янський період) існування людини поза родом, поза великою патріархальною сім'єю, яка вела спільний обробіток землі та спільне господарство, є сумнівним. Водночас болотиста місцевість, віддаленість від магістральних торгових шляхів, „непомітність” загалом, і водночас близькість до тогочасних адміністративних та торговельних центрів (рівновіддаленість в межах 10-15 кілометрів від Чернівців, Ленківців, Горішніх Шерівців чи Ревного) робить зазначену теорію до певної міри привабливою.

Нинішнє наукове пояснення походження назви села та його зв'язок із словом „зібрання” належить відомому досліднику буковинських топонімів Ю. Карпенкові. З його точки зору, у розумінні походження назви села ключовим є його співзвучність із назвою річки. Остання ж називається так тому, що у цьому місці різноманітні численні струмки „збираються” у річку. Наведемо повністю розвідку Ю. Карпенка⁵: „Шубранець – ліва притока Пруту. Одноіменне село на цій річці, яке повторює її назву, у 1435 р. згадується у формі Собранец. Назва фонетично змінилась у Шубранець у XVII-XVIII ст.

Отже у гідронімі префікс съ (Съ-бър-ан-ьць) залишився за межами звукових перебудов, яких він зазнав після занепаду зредукованих в українській мові. Цього б не трапилось, якби гідронім увійшов у вжиток пізніше XII ст. Давнє значення гідроніма – збірна річка, з'єднання різних потоків. Порівняй назву Зброди для частини Совиці (Великої). У с.Шубранці цю річку називають Совица, Совиця”.

Водночас намагання пояснити походження назви села від назви річки стикається із низкою проблем. Зокрема, річку вище за течією, до села, а також нижче течією, при витоку із села, населення називає, як правило, Сови́ця (Сови́ца). Ту ж частину річки, котра протікає через село, називається, як правило, Фоса. Власним іменем „Шубранець” в селі річку і не називають. До того ж, практично неподалік протікає ще три Совиці – т.зв. Велика, або Шипинська Совиця, Мала, або Кіцманська Совиця, а також назву Совиця має річка Кучур. Спроба ж вияснити походження назви річки Совиця (Совица) наразі ще більш таємнича і залишається складною навіть для дослідників. Окремі науковці намагалися вивести її назву від слова *сова* (птаха), а вже згаданий Ю. Карпенко – від дієслова *совати*, маючи на увазі зсування русла ріки внаслідок розмиву одного з її берегів. Водночас сам Ю. Карпенко зазначає, що „таке значне поширення в одній місцевості цієї назви, загалом для слов'янської основи нетипової, зароджує підозріння, що це не утворення від *совати* і тим паче *сова*, а елемент дослов'янського, ще фракійського субстрату”⁶.

Дослідження Ю. Карпенка були підтримані й іншими науковцями. Зокрема, у праці М. Янко⁷, котру можна вважати найбільш авторитетною з точки зору офіційного тлумачення походження топонімічних назв сучасною наукою, читаємо наступне: „Шубранець (колишня назва Собранец) – ріка, ліва притока Пруту (басейн Дунаю). Назва „Собранець” фактично змінилася на „Шубранець” у XVII-XVIII ст. Стара назва „Сьбъраньць” означала „збірна ріка, з'єднання декількох притоків”. У свою чергу щодо Совиці: „Гадають, що гідронім дослов'янського (фракійського) походження і узгоджується фонетично з балканським гідронімом „Сава”, згодом переосмисленим в українській мові і утвореним від дієслова „совати”, маючи на увазі зсування русла річки внаслідок розмиву берегів”.

Але які саме фракійські аналогії, автори не зазначають. Дані археології свідчать про наявність на території села кількох шарів проживання північнофракійських племен. Зокрема, впродовж XIII-XI ст. до н.е. на території села зафіксовано рештки поселення фракійських племен, які науковці класифікують як Культура Ноа. Згодом, приблизно у X-VII ст. до н.е. інша група північнофракійських племен утворила т.зв. голіградську культуру, або культуру фракійського гальштату. У перші роки нової ери заснували своє поселення дакійські племена (Липицька культура, I – сер. II ст. н.е.), а впродовж II – IV ст. н.е. на нинішній території села існували одразу чотири поселення племен

Черняхівської культури, багатостічної за своїм складом⁸.

На наш погляд, про можливі фракійські впливи можна буде говорити лише після додаткових досліджень. Одним із його варіантів могло б бути походження назви від слова *шувіце* (*šuvīce*), що в перекладі означає **струмок, потічок** (загалом, досить влучні епітети стосовно розмірів річки). За такої логіки, назва річки могла отримати своє походження з часу перебування на території села дакійського населення, можливо у часи черняхівської культури, звідки його перейняло слов'янське населення.

У свою чергу, К. Тищенко, котрий досліджував іншомовне коріння українських назв, виводить назву Шубранець від історичних Габр-ів (габр/джебр – перси, які чинили опір ісламізації по арабському завоюванню VII ст. і зберігали зороастрійську релігію; зневажлива назва зороастрійців). На його думку, у хозарські часи слов'яни стали сторонніми свідками переслідувань загонами ісламізованих степовиків численних груп габрів з Персії, утікачів від експансії ісламу, котрі частково оселилися в т.ч. на Буковині і поступово асимілювалися із місцевим слов'янським населенням⁹. Відповідно, „Шубранець” первісно мало назву Джебранець. У контексті такого трактування назви Шубранця цікава і наступна аналогія, яку наводить К. Тищенко: від історичних джебрів/габрів походить слово „жебрак”, „жебракувати”¹⁰, при тому що безпосередньо в селі поширена легенда (нижче буде згадана) про заснування села жебраками.

Одночасно К. Тищенко твердить про можливість походження назви Шубранця від урартського топоніму „Шубрія” як наслідок „можливих мовно-культурних контактів часів кіммерійських військових виправ на Урарту”¹¹, а також виводить можливе його походження від давніх германців, а саме терміна „af-sciuban” – „дати відсіч”, котрий відноситься до військової справи готів¹².

Є дослідники, котрі виводять назву села від інших стародавніх мов, відсуваючи історію її виникнення принаймні на тисячу років вглиб століть. Зокрема, С. Наливайко, котрий досліджує індоарійські паралелі в Україні, прямо заперечує науковців, стверджуючи¹³: „Шубранець – річка на Чернівеччині, спершу нібито називалася Собранець, тому й тлумачилася як „Збірна річка”, „Річка з кількох приток”, а в XVII-XVIII столітті назва змінилася на Шубранець. Але така трансформація дещо дивна, бо, як правило, у назвах початкове *ш* міняється на *с*, а не навпаки. Назву Шубранець вірогідніше співвіднести з санскр. *shubhra* (шубгра) „блискучий, сяючий, осяйний, чарівний”. В Індії є річка Шубграваті (по-українському – Шубгравця), одна з назв священної Ганги – Шубгра. Відтак Шубранець означає Блисковець, Сяєвек, Чаровець”. С. Наливайко фактично виводить і походження назви Совиця, аналізуючи походження річки Соб¹⁴ (ліва притока Південного Бугу). На його думку, вона походить від санскр. *shobha* (шобга), хінді